

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки

Спеціальність: 035 Філологія

Освітньо-наукова програма: Теорія, історія української мови та компаративістика

НАЗВА ДИСЦИПЛІНИ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Нормативні навчальні дисципліни та практика.

1.1. Нормативні навчальні дисципліни

ВИКЛАДАЧ: Ясакова Наталія Юріївна, доктор філологічних наук, професор.

E-mail: n.yasakova@ukma.edu.ua

ЗАГАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ: 4 кредити ECTS

Заняття в аудиторії: 42 год (14 лекційних і 7 семінарських занять по 2 академічні години)

Самостійна робота слухачів курсу: 78 год.

Форма підсумкового оцінювання: екзамен.

АНОТАЦІЯ

Курс спрямований на вивчення закономірностей організації лексико-семантичної системи української мови; формування уявлення про єдність семантичного, парадигматичного і синтаксичного у мові, кореляцію форми і змісту одиниці лексико-семантичного рівня. Передбачено ознайомлення студентів зі станом сучасних наукових досліджень із семасіології та ономасіології. Головним завданням курсу є підготовка студентів до філологічного осмислення мови як предмету навчання і викладання, а також до самостійної дослідницької роботи.

МЕТА І ЗАВДАННЯ КУРСУ:

Мета курсу – на основі досягнень сучасної лінгвістичної науки поглибити знання про лексико-семантичну систему української мови, сформувані вміння досліджувати лексичні одиниці в різних аспектах, з використанням різних методів, а також виробити навички презентації результатів дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ, МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ І ФОРМИ ОЦІНЮВАННЯ

Результати навчання	Методи викладання і навчання	Форми оцінювання
ПРН-2: Презентувати результати досліджень українською мовою.	Підготовка презентацій дослідницьких робіт.	Презентація дослідницьких робіт, самооцінювання, взаємооцінювання.
ПРН-4: Критично аналізувати проблеми лексикології української мови та пропонувати шляхи їх розв'язання в складних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування.	Лекційні заняття. Індивідуальні відповіді та групове обговорення на семінарах. Виконання дослідницьких робіт.	Поточний контроль. Презентація дослідницьких робіт, самооцінювання, взаємооцінювання.
ПРН-8: Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти вивчення лексико-семантичної системи української мови.	Лекційні заняття. Індивідуальні відповіді та групове обговорення на семінарах.	Поточний контроль. Контрольна робота.

ПРН-9: Збирати й систематизувати мовні факти, інтерпретувати й аналізувати досліджувані лексеми, лексико-семантичні варіанти.	Лекційні заняття. Виконання дослідницьких робіт.	Поточний контроль. Презентація дослідницьких робіт, самооцінювання, взаємооцінювання.
ПРН-10: Здійснювати науковий аналіз лексичного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на підставі самостійно опрацьованих даних.	Лекційні заняття. Виконання дослідницьких робіт.	Поточний контроль. Презентація дослідницьких робіт, самооцінювання, взаємооцінювання.
ПРН-11: Дотримуватися правил академічної доброчесності.	Лекційні заняття. Індивідуальні відповіді та групове обговорення на семінарах. Виконання дослідницьких робіт.	Поточний контроль. Презентація дослідницьких робіт, самооцінювання, взаємооцінювання. Контрольна робота.
ПРН-12: Доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних питань лексикології, висловлювати власний погляд на них та обґрунтовувати його як фахівцям, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються.	Лекційні заняття. Індивідуальні відповіді та групове обговорення на семінарах. Презентація дослідницьких робіт та їх обговорення.	Поточний контроль. Презентація дослідницьких робіт, самооцінювання, взаємооцінювання. Контрольна робота.
ПРН-15: Використовувати спеціалізовані концептуальні лінгвістичні знання для розв'язання складних проблем лексикології, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.	Лекційні заняття. Виконання дослідницьких робіт та їх обговорення.	Презентація дослідницьких робіт, самооцінювання, взаємооцінювання.
ПРН-16: Презентувати дослідження в галузі лексикології, застосовуючи сучасні інформаційно-комунікативні технології.	Презентація дослідницьких робіт.	Презентація дослідницьких робіт, самооцінювання, взаємооцінювання.
ПРН-17: Презентувати результати свого дослідження науковій спільноті у виступах на конференціях, круглих столах, семінарах тощо.	Презентація дослідницьких робіт та їх обговорення.	Презентація дослідницьких робіт, самооцінювання, взаємооцінювання.
ПРН-18: Застосовувати отримані знання, розширювати та поглиблювати їх у дослідницькій роботі.	Виконання дослідницьких робіт.	Презентація дослідницьких робіт, самооцінювання, взаємооцінювання.

ЗМІСТ КУРСУ

Вступне слово

Грунтовне розуміння семантичної структури слова, відношень між елементами лексико-семантичної системи, напрямів її вивчення у сучасній лінгвістичній науці є передумовою формування цілісного уявлення про мову і її якісного наукового дослідження. Значна кількість лекційних занять курсу дає змогу поглибити теоретичні знання студентів, а виконання дослідницьких робіт, їх презентація та обговорення, а також проблемний підхід у вивченні матеріалу на семінарах уможливають оволодіння методами лінгвістичного дослідження, формування навичок презентації його результатів, аргументації власної думки. Можливість самостійно обрати групу лексичних одиниць, текст для виконання дослідницької роботи сприяє усвідомленню специфіки лінгвістичної проблематики, формуванню навичок самостійного дослідження.

Тематичний план

№ з/п	Теми лекцій	Кількість годин
І триместр		
Лекція 1.	Структура і принципи вивчення дисципліни. Структуралізм у лінгвістиці. Системність лексики як один з виявів системності мови.	2 год.
Лекція 2.	Семасіологічний та ономасіологічний підходи до мови та її словникового складу. Єдність семантичного, прагматичного та синтаксичного. Структура лексичного значення. Денотат. Сигніфікат.	2 год.
Лекція 3.	Асоціативні зв'язки між словами. Асоціативний експеримент як метод лінгвістичного дослідження.	2 год.
Лекція 4.	Конотація. Поняття конотації в різних галузях мовознавства. Проблема семантичного статусу конотації. Своєрідність конотативного компонента лексичного значення.	2 год.
Лекція 5-6.	Лексико-семантична парадигматика. Поняття лексико-семантичного поля та його структура. Теорія поля у лінгвістиці. Національна специфіка лексико-семантичних полів. Лексико-семантична група.	4 год.
Лекція 7.	Лексична синтагматика. Семантична валентність. Сполучуваність лексики. Зв'язок парадигматики та синтагматики. Контекст. Контекстна семантика.	2 год.
Лекція 8.	Полісемія. Мікросистема багатозначного слова. Омонімія.	2 год.
Лекція 9.	Ономасіологічна інтерпретація синонімів. Паронімічне гніздо. Парономазія.	2 год.
Лекція 10.	Антонімія. Конверсія, конверсиви.	2 год.
Лекція 11-12.	Когнітивна ономасологія. Лексичне значення і концепт. Лексико-семантична система у контексті вивчення мовної картини світу.	4 год.
Лекція 13-14.	Лексичні одиниці у вимірах прагматики.	4 год.

№ з/п	Теми семінарів	Кількість годин
I триместр		
Семінар 1.	Лексико-семантична система мови як об'єкт вивчення. Основні поняття лексичної семантики.	2 год.
Семінар 2.	Структура лексичного значення. Денотат. Сигніфікат. Конотація.	2 год.
Семінар 3.	Асоціативні зв'язки в лексико-семантичній системі. <i>Дослідницька робота:</i> вільний асоціативний експеримент та інтерпретація його результатів.	2 год.
Семінар 4.	Лексико-семантична парадигматика. <i>Дослідницька робота з</i> вивчення лексико-семантичного поля в ідіостилі письменника або поета.	2 год.
Семінар 5.	Полісемія, омонімія, синонімія: напрями, методи та проблеми дослідження.	
Семінар 6.	Динамічні процеси в лексико-семантичній системі мови <i>Дослідницька робота.</i> Орієнтовні теми: 1. Причини змін у сучасному українському лексиконі. 2. Уплив глобалізації на словниковий склад мови. 3. Дерадянська й активні процеси в лексиці української мови. 4. Роль ЗМІ в оновленні лексикону. 5. Зміни в лексиці, спричинені утвердженням української мови в статусі державної. 6. Динаміка українськомовної категоризації світу та її вияви в лексиконі. 7. Мовна картина світу і запозичення. 8. Динамічні процеси в українській термінології. 9. Пасивізація лексичних груп. 10. Семантичні модифікації лексем. 11. Актуалізовані слова в сучасному українському лексиконі.	2 год.
Семінар 7.	Контрольна робота	2 год.

УМОВИ ВИЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО РЕЙТИНГУ

Види робіт	Кількість	Максимум балів за 1	Разом
Робота на семінарі	6	2	12
Презентація дослідницької роботи	3	10	30
Контрольна робота	1	18	18
Іспит	1	40	40
Разом			100

ВИМОГИ І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання успішності студента за кожним із запланованих видів робіт здійснюється відповідно до таких критеріїв:

Види робіт	Кількість балів за один вид робіт	Критерії оцінювання
Робота на семінарі	2	Студент ставить змістовні запитання, висловлює аргументовані зауваження, бере участь у дискусії.
	1	Студент ставить запитання, але не висловлює аргументованих зауважень та/або не бере участі у дискусії.
	0	Пасивна участь у семінарі.
Презентація дослідницької роботи	9-10	Роботу презентовано вчасно; автор демонструє розуміння проблематики, методики дослідження, знання норм української літературної мови; виклад є логічним, точним.
	6-8	Роботу презентовано вчасно; автор демонструє розуміння проблематики, методики дослідження, знання норм української літературної мови; виклад є логічним, точним, однак є невеликі помилки в інтерпретації мовних явищ, порушено деякі норми української літературної мови, є вади в оформленні.
	1-5	Роботу презентовано вчасно, автор демонструє загальне розуміння проблематики, методики дослідження, проте є значні помилки в інтерпретації мовних явищ, порушено норми української літературної мови, не підготовлено візуальних матеріалів.
	0	Завдання не виконане у визначений термін або містить плагіат.
Контрольна робота	0-18	Завдання теоретичного та практичного характеру мають різний рівень складності, кожне завдання оцінене певною кількістю балів.
Іспит	0-40	Завдання теоретичного та практичного характеру мають різний рівень складності, кожне завдання оцінене певною кількістю балів.

Порядок перерахунку рейтингових показників нормованої 100-бальної університетської шкали оцінювання в національну 4-бальну шкалу та шкалу ECTS

За шкалою університету	За національною шкалою		За шкалою ECTS
	Екзамен	Залік	
91 – 100	Відмінно	Зараховано	A (відмінно)
81 – 90	Добре		B (дуже добре)

71 – 80			С (добре)
66 – 70	Задовільно		Д (задовільно)
60 – 65			Е (достатньо)
30 – 59	Незадовільно	Не зараховано	FX (незадовільно – з можливістю повторного складання)
1 – 29			F (неприйнятно – з обов'язковим повторним курсом)

Мінімальний пороговий рівень оцінки за роботу в семестрі (допуск до екзамену) складає 30 балів. У разі отримання оцінки «неприйнятно» (нижче 29 балів) студент зобов'язаний повторно вивчити дисципліну. У разі отримання оцінки «незадовільно» студент має право на два перескладання: викладачеві та комісії. При цьому максимальна підсумкова оцінка після перескладання може бути лише «достатньо». Замість перескладання комісії студент може обрати повторне вивчення дисципліни.

ПОЛІТИКА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Виконання навчальних завдань і робота в курсі має відповідати вимогам «Положення про Академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА» (затверджене наказом № 112 від 07.03.2018 року)

https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/dokumenty-naukma/cat_view/1-dokumenty-naukma/12-normatyvna-baza-naukma/6-systema-zabezpechennia-iaкости-osvitnoi-dialnosti-ta-iaкости-vyshchoi-osvity/71-normatyvni-dokumenty

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Структуралізм у лінгвістиці. Терміни *система* й *структура*.
2. Ознаки системності лексики.
3. Своєрідність лексико-семантичної системи.
4. Види системних відношень.
5. Асоціативні відношення між лексичними одиницями.
6. Гіперо-гіпонімічні відношення.
7. Семасіологічний та ономасіологічний підходи до мови та її словникового складу.
8. Лексема як одиниця лексикології. Єдність семантичного, синтаксичного та прагматичного у значенні лексеми.
9. Сема. Типи сем.
10. Денотат і сигніфікат як компоненти лексичного значення слова. Референт.
11. Історія та напрями вивчення конотації.
12. Проблема семантичного статусу конотації.
13. Функційна типологія конотації.
14. Функційно-змістова типологія конотації (В. Говердовський).
15. Лексико-семантична парадигма. Типи парадигм. Інтегральні та диференційні ознаки.
16. Історія появи та сутність поняття «семантичне поле».
17. Лексико-семантичне поле.
18. Лексико-семантична група.
19. Засади та етапи виокремлення семантичного поля.
20. Семантичні опозиції, властиві лексико-семантичному полю.
21. Кореляції лексико-семантичного поля.
22. Національна специфіка лексико-семантичних полів.
23. Лакуни. Типи лексичних відповідностей між різними мовами.
24. Синтактика як особливий шар лексичного значення слова.
25. Семантична валентність.
26. Сполучуваність лексем, її типологія.
27. Зв'язок парадигматики та синтагматики.
28. Полісемія. Семантична структура багатозначного слова.
29. Засоби внутрішньолексемного розмежування лексико-семантичних варіантів (семем).
30. Формальні та змістові відношення між ЛСВ.
31. Омонімія. Критерії встановлення омонімічності.
32. Типи омонімів.
33. Різні погляди на трактування синонімії. Критерії синонімічності.
34. Семасіологічний та ономасіологічний підходи у вивченні синонімії.
35. Джерела і причини виникнення синонімів.
36. Типи квазісинонімів.
37. Пароніми.
38. Антонімія. Критерії антонімічності.
39. Типологія антонімів. Потрактування семантичних співвідношень в антонімічних парах.
40. Енантіосемія.
41. Конверсія і конверсиви.
42. Дослідження лексики у контексті когнітивної лінгвістики. Когнітивна ономасіологія.
43. Значення і концепт: спільні та відмінне.
44. Концептосфера. Структура концептів, їхня типологія.
45. Прагматичний шар значення лексеми.
46. Прагматичний компонент значення лексеми і ситуація спілкування.
47. Значення лексичних одиниць і контекст.
48. Семантичні процеси під час семного варіювання значення в контексті.
49. Прийоми для верифікації опису актуального значення.
50. Типи актуальних значень слова.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Основна література

1. Акуленко В. В. Співвідношення національного та інтернаціонального у мові // Мовознавство. – 1976. – №1.
2. Бацевич Ф. С. Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии. – Львів: Світ, 1997.
3. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2005.
4. Вплив суспільних змін на розвиток української мови / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк; відп. ред. Є. А. Карпіловська; НАН України; Ін-т української мови. – Київ: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2017.
5. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. – Київ: Вид-во Київського держ. лінгвістичногв ун-ту, 1996.
6. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : [монографія] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – Київ: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008.
7. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика. – Москва: Эдиториал УРСС, 2000.
8. Кочерган М. П. Слово і контекст. – Львів: Вища школа, 1980.
9. Кочерган М. П. Теорія функціонально-семантичного поля і її застосування в зіставному мовознавстві // Мовознавство. – 2007. – № 4/5.
10. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: введение. – Москва: Языки Славянской Культуры, 2003.
11. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови. – Харків, 2006.
12. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу // Мовознавство. – 2004. – № 5-6.
13. Мазурик Д. Нове в українській лексиці. – Львів: Світ, 2002.
14. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011.
15. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. – Київ: Наукова думка, 1988.
16. Соколовська Ж. П. Модель семантичних відношень у лексиці // Мовознавство. – 1986. – № 2.
17. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. – Київ: Основи, 1998.
18. Ставицька Л. Аргю, жаргон, сленг. – Київ: Критика, 2005.
19. Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія: Навч. посібник. – Біла Церква : Авторитет, 2019.
20. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. – Тернопіль: Астон, 2002.
21. Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія. – Київ: Наукова думка, 1973.
22. Тараненко О. О. На теми сучасного українського ономастикону: тенденції конотативних нашарувань // Мовознавство. – 2010. – № 1.
23. Українська мова: Енциклопедія. – Київ: Українська енциклопедія, 2004.

Додаткова література

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка. – Москва, 1974.
2. Блумфилд Л. Язык. – Москва: Прогресс, 1968.
3. Бобух Н. М. Антоніми в українській поетичній мові. – Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2007.
4. Богданович Г. Ю. Мартынюк А. Я. Опыт идеографического описания языков (история вопроса) // Культура народов Причерноморья. – 2003. – №37.
5. Виноградов В. В. Основные типы лексические значений слова // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977.
6. Давиденко І. Концептосфера «внутрішній світ людини» в мовній картині світу українців. Луцьк, 2014.
7. Ельмслев Л. Можно ли считать, что значения слов образуют структуру. // Новое в лингвистике. – Вып. II. – М.: Наука, 1962.
8. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка // Новое в лингвистике. – Вып. I. – Москва: Наука, 1960.
9. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантического поля // Филологические науки. – 1972. – №1.
10. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. – Москва: Наука, 1976.
11. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова. – Харків: Вид-во Харків. ун-ту, 1977.

12. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. – Москва, 1988.
13. Полюга Л. М. Українська абстрактна лексика XIV-першої половини XVII ст. – К.: Наукова думка, 1991.
14. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование. – Москва: Наука, 1977.
15. Тараненко А. А. Языковая семантика в её динамических аспектах (основные семантические процессы). – Київ: Наукова думка, 1989.
16. Шевельов Юрій. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947-1953). – Київ: Темпора, 2012.
17. Шевельов Ю. Вибрані праці. – Т. 1. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008.
18. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике. – Москва: Наука, 1974.

*Затверджено на засіданні кафедри української мови НаУКМА
31 серпня 2020 р. (протокол № 1)*